

Figures du silence

BARTHA-KOVÁCS KATALIN:
A CSEND ALAKZATAI A FESTÉSZETBEN

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2010
174 oldal, 4000 Ft

”

Bartha-Kovács Katalin könyve már címével is meglepi olvasóját, hiszen a csendhez aligha szoktunk alakzatokat társítani. Az újszerű témaválasztást és figyelmet keltő címet a szerző a bevezetésben indokolja: a cím a francia *figures du silence* kifejezés átültetésén alapul, a könyv pedig a XVII–XVIII. századi francia festészet és festészetelmélet kapcsán azt a nehezen megoldható kérdést járja körül, hogy ábrázolható-e a csend, és ha igen, akkor miként. A csend hétköznapi értelemben vett jelentése (a zaj hiánya) kibővíthető-e, a fogalom filozófiai és esztétikai kategóriává válhat-e? Bartha-Kovács Katalin saját maga rámutat, hogy könyve kísérlet, de elsősorban nem a csend (festészeti) meghatározásának kísérlete, hanem a csend ábrázolhatóságának és vizuális értelmezhetőségének vizsgálata, tehát olyan megközelítés, amely a válaszok keresése közben újabb kérdéseket vet fel.

Az első fejezet szótárak és enciklopédiák összehasonlításával közelíti meg a csend fogalmát, az általános, köznyelvi meghatározásoktól haladva az esztétikai definíciók felé. Ezt követően a szerző a „Néma költészet, vak festészet” kliséjét elemzi: a Reneszánsztól kezdődően vita alakul ki a Szimónidésznek tulajdonított közhely körül. Bár a XVII–XVIII. századi festők szemében a némaság felértékelődhet, az elméletírók mégis azt keresik, hogy hogyan „beszélhetne” a festészet. Bartha-Kovács Katalin egy fejezetet annak a kérdésnek szentel, hogy alkalmazhatók-e a képi ábrázolásra a csend nyelvi, retorikai megközelítései; kiemeli, hogy a képi törés esetenként az elhallgatással rokon. Elemzései rámutatnak, hogy a XVII. század végétől kezdve a zenére vonatkozó metaforák jelennek meg a művészetelméleti diskurzusban, amely ebben a korban próbálja saját metanyelvét megteremteni.

A szerző ezután tér rá a korszak francia festőire; először a Bűnbánó Magdolna-témán keresztül azt vizsgálja meg, hogy mi teszi csendessé és meghitté La Tour képeit. Chardin csendéletei kapcsán kitér az érzékeket tárgyaló filozófiai írások (Condillac, Diderot) és a festészetelmélet kapcsolatára. Chardin csendéleteiben nincs elbeszélhető történet, ezért a korabeli, az akadémiai műfaji hierarchiára támaszkodó kritika nehezen tud beszélni róla. Diderot az érzékeket hívja se-

gítségül Chardin képeinek megértéséhez: az ábrázolt tárgyakat szinte érinthetően valósnak találja, ezért méltatja Chardin festményeit, jóllehet a csendélet ebben a korban még a műfaji hierarchia alsó fokán helyezkedik el. A Fragonard képeinek szentelt fejezettől kezdve Bartha-Kovács Katalin új fogalmakat vezet be, amelyeket „a csend holdudvarába tartozó” fogalmaknak nevez – ide tartozik többek közt a *kellem*, a *báj*, a *melankólia*, a *tudom-is-én-micsoda*. Daniel Arasse nyomán Fragonard festményeit az elhallgatás és a sejtetés remekműveinek tekinti. Az esztétikai tapasztalat szubjektív, irracionális volta jól érezhető Watteau festményeivel kapcsolatban, akit saját korában többen modorosnak éreznek és elutasítanak. A melankólia és a tűnékenység motívumait inkább az utókor méltatja. A szerző Vernet tengeri látképeit a *fenséges* esztétikai kategóriája felől közelíti meg. Az összetett és nehezen megragadható minőség árnyalatai közül a „fenséges csend”, az elnémulás foglalkoztatja, főképp azok a hatások, amelyek a nézőben ezt az érzést kiváltják. Hubert Robert romokat ábrázoló képein a melanholikus táj ábrázolását elemzi, elsősorban Diderot gondolatai alapján.

A könyv utolsó fejezete Claude Lorrain képeinek tárgyalása előtt kitér a távol-keleti tájképfestészetre (a távol-keleti esztétikai gondolkodásról érintőlegesen korábbi fejezetekben is esett szó). A távol-keleti tájképeken az üres tér lényegi elem, a nem-lét a létezés elidegeníthetetlen része. A szerző a keleti esztétikai gondolkodásnak ezt az aspektusát a nyugati tájképfestészet (látszólag) jelentés nélküli elemeinek értelmezéséhez használja fel. Claude Lorrain tájképeit kortársai gyakran nem értik és nem értékelik, mivel a táj nem háttér, hanem maga a téma: a festményen uralkodó csend és nyugalom később értékelődik fel.

Bartha-Kovács Katalin monográfiája mindenképpen értékes kezdeményezésnek tekinthető. A csendet és az ahhoz kapcsolható kategóriákat körüljárva, egy-egy festőt és a róla szóló korabeli kritikai diskurzust elemezve, a festészet műfajai (vanitas-festmények, csendélet, tájkép, zsánerkép, stb.) felől közelítve nem lezárt vizsgálódásokat közöl, hanem újabb vizsgálati lehetőséget nyit: a festészeti csend továbbra sem válik meghatározhatóvá, hanem „csupán” érezhető és sejtető marad. A könyv számos terminológiai problémát felvet, melyekre megoldást is javasol. Precíz, elmélyült, mégis gördülékeny, szabatos stílusa külön figyelmet érdemel.

Véleményem szerint azonban a szerző kitekintései a távol-keleti esztétikára – bár érdekes szempontrendszerrel vetnek fel – vázlatosak, elsősorban szakirodalmi ihletésűek, szemben a francia festészetelmélet vizsgálatával, amelyet Bartha-Kovács Katalin forrásszövegek alapján dolgoz fel. Egyes fejezetekben kissé hosszú a visszacsatolás a csendhez lazábban kapcsolódó fogalmaktól a könyv fő vizsgálati területéhez, tehát a csend ábrázolhatóságának kérdéséhez. A csend holdudvarába sorolt fogalmak közül a *kellem* és a *báj* fogalmát kevésbé érzem a csendhez közvetlen módon kapcsolhatónak, mint a melankóliát vagy a fenséges csendet. A *kellem* és a *báj* kétségkívül eltávolodást jelentenek az akadémikus szépségideáltól, és a befogadás szubjektivitását bizonyítják (akárcsak a *tudom-is-én-micsoda*), kérdéses azonban, hogy értelmezhetőségük valóban a csend holdudvarában valósítható-e meg.

A *csend alakzatai a festészetben* nemcsak az elméleti szövegek feldolgozásával és a festmények elemzésével hoz újat a tudományos közönség számára, hanem a szempontrendszer sokoldalúsága révén is. Bartha-Kovács Katalin könyve interdiszciplináris, a filozófiai, nyelvfilozófiai vonatkozások is szerepet kapnak benne az esztétikai és történeti megközelítés mellett. Vizsgálódásai összekapcsolják a képet és az azt tárgyaló kritikai diskurzust: a napjainkra külön tudományággá vált irodalomtörténet és művészetelmélet így újra kiegészítheti egymást.

Kovács Eszter